

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ,
ОСНОВАМ ПРАВОЗНАВСТВА, ГРОМАДЯНСЬКІЙ ОСВІТИ
У 2021-2022 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ**

Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти для ефективної роботи громадянської та історичної освітньої галузі рекомендує опрацювати Закон України від 16.01.2020 № 463-ІХ «Про повну загальну середню освіту», Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898), лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2018 № 1/9-415 «Щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2021-2022 навчальному році».

Звертаємо увагу, що у 2021-2022 навчальному році залишаються чинними для учнів 5-9 класів програми «Історія України. 5-9 класи» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236), «Всесвітня історія. 5-9 класи» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804).

Акцентуємо увагу, що під час вивчення курсу «Вступ до історії» (5 клас) в учнів маємо сформувати уявлення та початкові знання про історію як науку та галузь людських знань; розвивати вміння співвідносити з вивченим періодом (епохою) відомі історичні події, визначати сфери суспільного життя, які зазнавали змін; пояснювати учням, як життя людини та суспільства залежить від природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин; навчити учнів розрізняти джерела інформації за видами та здійснювати пошук інформації в різних джерелах; складати хронологічні задачі; використовувати карту як джерело інформації.

Учні 6 класів у 2021-2022 навчальному році продовжуватимуть вивчати «Всесвітня історія. Історія України» інтегрований курс (70 годин). У даному курсі давня історія України вивчається як складова всесвітньої історії; вивчення історичного матеріалу здійснюється в хронологічних межах: від появи первісних людей до падіння Західної Римської імперії. Нагадуємо, що у класних журналах для записів відводиться одна сторінка. Запис робиться таким чином: Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). Відводити дві різні сторінки та виставляти окремо оцінки з історії України та всесвітньої історії недоцільно.

Курс історії для учнів 7 класу залишається не змінним і передбачає вивчення періоду Середньовіччя (V-XV століття) який складається з двох окремих предметів: історія України (35 годин) та всесвітня історія (35 годин). Під час вивчення історії України та всесвітньої історії у 7 класі акцентуємо увагу на роботі з історичними картами, поняттями та термінами відповідного історичного періоду. З метою актуалізації просторової, логічної й аксіологічної компетентності рекомендуємо: складати історичні портрети, порівняльні характеристики діяльності історичних осіб; пояснювати за картою причини та наслідки історичних подій вітчизняної та всесвітньої історії; формувати розуміння множинності трактувань минулого та зіставляти різні його

інтерпретації; аналізувати, порівнювати історико-географічні умови різних регіонів, країн.

З метою формування предметних, ключових компетентностей на уроках історії в 8 класі рекомендуємо формувати цілісне уявлення про період з історії України та всесвітньої історії від кінця XV- до кінця XVIII століття; формувати вміння аналізувати історичні джерела, визначати їх надійність, критично аналізувати; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; знаходити взаємозалежності в розвитку суспільства. Під час вивчення історії України в контексті епохи раннього Нового часу, акцентуємо увагу на формуванні культурної компетентності учнів: розуміння причин, сутності та наслідків основних культурних явищ і подій в Україні-Русі та Європі; уміти висловлювати й обґрунтовувати власну позицію щодо ціннісного ставлення до історичного минулого; використовувати мистецькі артефакти для пізнання минулого тощо.

З метою підвищення ефективності процесу навчання історії України (52 години) та всесвітньої історії (35 годин) у 9 класі рекомендуємо: формувати в учнів знання та розуміння особливостей розвитку України у складі Російської й Австрійської імперій; використовувати проблемні та дискусійні питання; учити учнів аналізувати й синтезувати, узагальнювати, класифікувати історичний матеріал, виділяти в ньому головне; тлумачити та застосовувати історичні поняття для пояснення історичних явищ і процесів; встановлювати за картою взаємозв'язки між просторовими характеристиками території та перебігом історичних подій.

У 2021-2022 навчальному році для учнів 10-11 класів будуть чинними навчальні програми «Історія України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2019 № 236 «Про внесення змін до навчальних програм з історії України для 5-9 та 10-11 класів закладів загальної середньої освіти»), «Всесвітня історія» 10-11 клас, інтегрований курс «Історія: Україна і світ» 10-11 клас.

Навчання історії в старшій школі (10-11 клас) має бути спрямоване на реалізацію мети повної загальної середньої освіти: розвиток і соціалізація особистості учнів, формування в учнів національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, здатності до саморозвитку та самонавчання. Мета історичної освіти в старшій школі – сприяти формуванню в школярів активної соціальної та громадянської позиції, національно-культурної ідентичності, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу.

З метою активізації пізнавальної діяльності, формуванню практичних умінь і навичок учнів старших класів рекомендуємо під час роботи з інформацією використовувати на уроках візуальні засоби навчання: інфографіку, ментальні карти, карикатури, плакати, меми. Правильно підібрані візуальні джерела підвищать цікавість до предмету, покращать навчальну комунікацію між учнями, розвинуть пам'ять і увагу, сприятимуть розвитку критичного та креативного мислення.

З метою активізації пошукової діяльності учнів 10-11 класів на уроках історії рекомендуємо використовувати проблемні задачі, як форму подачі

навчального матеріалу з наперед визначеними умовами та невідомими даними. Пошук цих даних вимагатиме від учнів активної розумової діяльності, аналізу фактів, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків.

Для більш ефективної організації діяльності учнів на уроках, відповідно до індивідуальних особливостей учнів (рівня класу) важливим є використання на уроках системи завдань, які подано в підручниках і робочих зошитах з друкованою основою. Рекомендуємо починаючи з 5 класу пропонувати учням виконання завдань, на кшталт: досліджуємо історичні джерела «роздивіться зображення та з'ясуйте, до якого виду історичних джерел належать пам'ятки з історії»; працюємо з історичною хронологією; «спільне-відмінне»; на основі опрацьованого матеріалу та наведених документів, складіть історичний портрет; працюючи з текстом підручника та картою порівняйте природні умови Єгипту і Дворіччя та заповніть таблицю тощо.

Також, звертаємо увагу на важливість формування в учнів уміння орієнтуватися в історичному просторі (часі). З метою набуття практичних навичок і формування просторової компетентності на уроках історії рекомендуємо роботу з картою здійснювати з ускладненням у кожному наступному класі:

- читати карти та картосхеми, використовуючи легенду; заповнювати контурні карти, розрізняти умовні позначки на історичній карті, показувати на карті місцезнаходження пам'яток культури; розрізняти системи літочислення; (5-6 клас);

- використовувати зміст історичних карт під час розповіді про події; визначати напрями воєнних походів; порівнювати, розрізняти історичний і хронологічний час (7 клас);

- отримувати зі змісту карти інформацію про соціально-економічний, політичний, культурний розвиток країн; складати таблицю за даними карти; (8 клас);

- під час роботи з картою здійснювати опис та давати характеристику історичним процесам і подіям (9 клас).

Вважаємо, карту необхідним і доцільним засобом навчання, який варто використовувати на будь якому етапі уроку: під час вивчення нової теми, у процесі закріплення та узагальнення вивченого, на етапі перевірки знань і вмінь учнів. Завдання до історичних карт учні можуть виконувати як на уроці, так і вдома, з наступною презентацією результатів своєї роботи. Наголошуємо, що історична карта має використовуватися як додаткове джерело історичних знань, як один з видів практичних робіт.

Сьогодні в системі історичної (шкільної) освіти на жаль не відводиться місце краєзнавству. Але місцевий матеріал під час вивчення історії України, має відігравати значну роль, оскільки пов'язує дослідження життя, побуту окремого населеного пункту та особи з історією країни. Використання на уроках краєзнавчого компонента дозволить урізноманітнити зміст уроку, активізувати розумову та дослідницьку діяльність учнів, усвідомити учнями нерозривний зв'язок історії своєї малої батьківщини з історією всієї країни, відчути причетність до неї кожної родини.

З метою формування в учнів історичної свідомості, варто приділити увагу на уроках трагічним сторінкам ХХ століття: Голодомор українського народу, Голокост, депортація кримських татар та інших народів Криму.

У 2021-2022 навчальному році рекомендуємо у закладах загальної середньої освіти провести заходи присвячені:

- 80-м роковинам від початку масових розстрілів, здійснених гітлерівцями у Бабиному Яру (29-30.09.1941, День пам'яті – 29.09.2021);

- 75-м роковинам від початку масового штучного голоду 1946-1947 років в Україні (День пам'яті – 27.11.2021).

- 100-м роковинам від початку масового штучного голоду 1921-1923 років в Україні (День пам'яті – 27.11.2021);

- Дню пам'яті жертв Голодоморів та політичних репресій в Україні (четверта субота листопада);

- 75 років з дня створення Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) (04.11.1946);

- Міжнародному дню пам'яті жертв Голокосту (27.01.2022 в Україні та світі, відповідно до Резолюції Генеральної асамблеї ООН 2012 року);

- вшануванню пам'яті жертв депортації кримських татар (18.05.2022).

Правознавство

Навчання учнів у закладах загальної середньої освіти має бути спрямоване на формування цілісної системи вмінь і навичок; активної громадянської позиції, загальнолюдських моральних якостей, правової культури, мотивації до соціальної активності.

У 2021-2022 навчальному році залишаються чинними програми: «Навчальна програма з основ правознавства для учнів 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів»; для класів суспільно-гуманітарного напрямку (правовий профіль) «Правознавство. 10-11 класи (профільний рівень)» (зі змінами наказ МОН України від 14.07.2016 № 826). Програми названих предметів розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України www.mon.gov.ua,

Під час навчання правознавства у 9, 10-11 класах (профільний рівень) у 2021-2022 навчальному році необхідно враховувати зміни в законодавстві України, що відбулися протягом минулого та поточного навчальних років.

Ураховуючи важливість прав людини як наскрізного компонента вчитель має створити умови для розуміння та усвідомлення учнями таких основних понять, як право, права людини, свободи людини, природні права людини. Наголошуємо на ознайомленні учнів/учениць на уроках правознавства з процедурами, пов'язаними із реалізацією і захистом прав людини, що конкретизують та унаочнюють вище вказані категорії (поняття), які сприятимуть формуванню пізнавальних предметних і соціальних умінь і навичок. Звертаємо увагу, що серед важливих тем, що розкривають складні взаємозв'язки людини й держави, особливе місце належить і проблемі реалізації прав людини і громадянина в нашій державі.

Для реалізації компетентнісного підходу в навчанні правознавства, для формування системи демократичних цінностей і понять, таких як суспільство, правова держава, рівність, справедливість, демократія, права і свободи людини

і громадянина рекомендуємо використовувати активні та інтерактивні методи навчання, які сприятимуть: розвитку вмінь вести дискусію, формувати судження, аналізувати, узагальнювати тощо. Звертаємо увагу, що задля набуття учнями правової компетентності відповідно до державних вимог з предмету «Правознавство» окремим структурним компонентом програми залишаються практичні заняття. Під час навчання даного предмету маємо зменшити правовий нігілізм, небезпеку громадянської пасивності та бездіяльності, посилюючи в учнів громадянську активність.

Громадянська освіта

Процес розбудови правової держави, заснований на верховенстві права, формування громадянського суспільства в сучасній Україні потребує виховання свідомих і відповідальних громадян.

У 2021-2022 навчальному році учні 10 класів закладів загальної середньої освіти продовжують вивчення інтегрованого курсу «Громадянська освіта», програмовими завданнями якого є «забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності». Слід наголосити, що інтегрований курс «Громадянська освіта» ґрунтується на набутих учнями знань з інших навчальних предметів: правознавство, економіка, всесвітня історія, історія України тощо.

Навчання громадянської освіти має бути спрямовано на формування вмінь і навичок спілкування та встановлення конструктивних відносин між людьми, діалогу й громадського обговорення суспільних проблем; уміння критично мислити; навичок пошуку, аналізу й оцінки інформації; уміння розв'язувати соціальні суперечності; формування настанови толерантного розв'язання конфліктів; відповідального соціального вибору й ухвалення рішення; громадянської участі. Результатом громадянської освіти має стати сформованість у молодого покоління громадянської компетентності набуття учнями громадянських знань, умінь і цінностей (культурологічних, економічних, правових, політологічних). Навчальну програму з інтегрованого курсу «Громадянська освіта» розміщено за посиланням URL: https://www.aup.com.ua/ml/gromadyanska_osvita.pdf (дата звернення 27.05.2021)

Наголошуємо, що в основу інтегрованого курсу «Громадянська освіта» покладено Декларацію ООН з освіти та виховання в області прав людини, Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини, глобальні цілі ООН; практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі, керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи, що передбачають консенсус між національним і загальноєвропейським змістом громадянської освіти [2, с.185]. Наголошуємо, що зміст громадянської освіти передбачає інтеграцію соціально-гуманітарних знань та орієнтацію на розв'язання практичних проблем. Практична спрямованість курсу надає можливість отримати необхідні вміння та навички,

набути досвід застосування правових знань, брати участь у активній навчальній і поза навчальній діяльності.

Вихованню соціально компетентних і толерантних осіб, громадян і патріотів своєї Батьківщини, які поділяють цінності, володіють критичним мисленням і відповідально ставляться до громади, рідного краю, країни та прагнуть зберегти, розвивати і примножувати природний, економічний і культурний потенціал України, з метою набуття практичних навичок і компетентностей для життя сприятиме рекомендована Міністерством освіти і науки України інтегрована програма з міжкультурної освіти «Культура добросусідства» (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України від 15.06.2018 № 22.1/12-Г-366). Інтегрований курс за вибором «Культура добросусідства» може бути введений починаючи з будь-якого класу як спецкурс за рахунок годин варіативної частини навчальних планів (35 годин на рік), за відсутності годин у варіативній частині – як виховна година [2].

Під час навчання предметів громадянської та історичної освітньої галузі з метою формування навичок верифікації джерел, зокрема, візуальних, критичного мислення рекомендуємо посібники «Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін», «Нариси історії Криму XVIII- початку XIXст.: додатковий матеріал для вчителів» (для учнів 7-8 класів), «Історія Криму першої половини XX століття. Нариси». З електронними варіантами посібників можна ознайомитися за посиланням: <https://www.aup.com.ua/book1/>, <https://www.aup.com.ua/dodatkovi-materiali-do-urokiv-istori/>, <https://www.aup.com.ua/istoriya-krimu-pershoi-polovini-khkh-st-na/>.

Учнівські зошити з предметів громадянської та історичної освітньої галузі перевіряються вчителем один раз на семестр і бал за ведення зошита може (за бажанням учителя) виставлятися у журнал. При виставленні тематичних оцінок учитель на власний розсуд може враховувати (або ні) оцінку за ведення зошита. Підручники, посібники, робочі зошити, атласи, контурні карти, зошити для тематичного контролю, що використовуються на уроках громадянської та історичної освітньої галузі, повинні мати гриф Міністерства освіти і науки України.

УВАГА!

З метою реалізації реформи «Нова українська школа» в 5-9 класах, у 2020 році, прийнято Державний стандарт базової середньої освіти (затверджений Кабінетом Міністрів України від 30.09.2020 № 896). Відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти метою громадянської та історичної освітньої галузі є: розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; забезпечення розвитку учня як особистості, що керується гуманістичними нормами та цінностями, усвідомлює себе громадянином України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Рекомендуємо на засіданнях методичних об'єднань опрацювати наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» (додатки 1, 3, 5) та розглянути модельні навчальні програми для 5-9 класів з історії, які поступово будуть чинними починаючи з 2022-2023 навчального року. Модельні навчальні програми розміщено за покликанням <https://cutt.ly/1Wr1ejj>.

З метою забезпечення наступності між початковою та базовою середньою освітою рекомендуємо:

- ознайомитися з компетентнісним потенціалом громадянської та історичної освітньої галузі та базовими знаннями якими мають оволодіти школярі 5-6 класів (адаптаційного циклу) і 7-9 класів (базового предметного навчання) Державного стандарту базової середньої освіти;

- здійснювати міжпредметні зв'язки (з іншими предметами та курсами громадянської та історичної освітньої галузі) та міжгалузеві зв'язки (мовно-літературною, соціальною та здоров'язбережувальною освітніми галузями Державного стандарту базової середньої освіти).

З метою забезпечення безперервного навчання на уроках громадянської та історичної освітньої галузі враховуючи вікові особливості учнів в умовах дистанційного навчання, рекомендуємо:

- реалізовувати зміст навчання через окремі предмети «Історія України», «Всесвітня історія», «Всесвітня історія. Історія України» (інтегрований курс), пропедевтичний курс «Вступ до історії», «Основи правознавства», інтегрований курс «Громадянська освіта», так і через інтегрований курс з історії «Історія Україна і світ»;

- організовувати дистанційне навчання учнів відповідно до навчальної програми та календарно-тематичного планування з навчальних предметів громадянської та історичної освітньої галузі.

З метою організації взаємодії між учасниками освітнього процесу у відділеному режимі (синхронний, асинхронний, дистанційний формат навчання) рекомендуємо опрацювати методичні рекомендації «Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності». Методичні рекомендації розміщено на сайті Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у рубриці «На допомогу вчителю, методисту» [2].

Для ефективного навчання предметів громадянської та історичної освітньої галузі, з метою якісної підготовки до ДПА, ЗНО з історії України у 2021-2022 навчальному році рекомендуємо використовувати платформи: «Доступна освіта», «EDERA» ТА «ОСВІТОРІЯ». Для учнів, які не обмежуються теоретичним матеріалом підручника з історії, рекомендуємо створити рубрику «Корисні ресурси». Добираючи матеріал до рубрики «Корисні посилання» варто враховувати специфіку сприйняття інформації сучасними здобувачами освіти (максимум візуалізації, короткі відео), а також якість контенту.

Під час організації дистанційного навчання в 2021-2022 навчальному році, з метою зворотного зв'язку між учителем та учнями, для створення інформаційних продуктів рекомендуємо до використання:

<https://learningapps.org/> – сервіс для створення інтерактивних вправ;
<https://app.wizer.me/> – інструмент для створення робочих аркушів;
<https://quizlet.com> – сервіс для створення інтерактивних вправ;
<http://rebus1.com/ua/> – сервіс для створення ребусів;
https://www.canva.com/uk_ua/stvoryty/ – сервіс для візуального контенту;
<http://www.meograph.com/> – сервіс для створення роликів;
<https://trello.com/home> – онлайн-ресурс для зручної комунікації (проектна діяльність);
<https://www.mindmeister.com/> – ресурс для створення ментальних карт;
<http://edu.glogster.com/?ref=com> – сервіс для створення інтерактивних плакатів;
<https://piktochart.com/> – сервіс для створення інфографіки;
<https://jamboard.google.com/> – онлайн-дошка;
<https://miro.com/app> – онлайн-дошка;
<https://www.mentimeter.com/> – інтерактивний сервіс для опитування.
<https://www.jnsm.com.ua/> – Цей день в історії
<https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/> – електронні версії підручників з історії, правознавства, громадянської освіти
https://www.youtube.com/channel/UCHq5vXBXgKpU0_Nx18pDKyw/videos?view=0&sort=p – «Книга-мандрівка. Україна»

З метою дотримання вимог щодо організації роботи з технічними засобами навчання рекомендує опрацювати наказ Міністерства освіти і науки України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти».

Список використаних джерел

1. Громадянська освіта (навчальна програма) URL: https://www.aup.com.ua/ml/gromadyanska_osvita.pdf (дата звернення 27.05.2021)
2. Дистанційний формат взаємодії суб'єктів освітньої діяльності : методичні рекомендації / за ред. І. В. Удовиченко. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2021. 198 с.
3. Культура добросусідства : комплект програм спеціального інтегрованого курсу для закладів освіти України / [авторський колектив під керівництвом М.А. Араджионі]. – К. : ТОВ «ЛітМір», 2018. – 260 с.
4. Суспільствознавчі предмети. 5-11 кл. : навчальні програми, інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення у закладах загальної середньої освіти навчальних предметів у 2019-2020 навчальному році / Укладач Р.І. Євтушенко. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. – 208 с.

Методист з історії, правознавства та курсів духовно-морального спрямування навчально-методичного відділу координації освітньої діяльності та професійного розвитку Сумського ОШПО

О.В. Третякова

(підпис наявний в оригіналі)